

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ Ф. СОЛОГУБА В ДІАЛОЗІ З ФРАНЦУЗЬКИМИ СИМВОЛІСТАМИ

Ільїнська Ніна Іллівна,

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри світової літератури та культури
імені професора О. В. Мішукова
Херсонського державного університету
ilnina2006@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5219-0860*

Онопрієнко Анастасія Дмитрівна,

*викладач кафедри світової літератури та культури
імені професора О. В. Мішукова
Херсонського державного університету
anastasiia.onoprienko@gmail.com
orcid.org/0000-0001-6685-586X*

Мета – простежити стратегії інтерпретації мотиву “l’ennui de vivre” у поетичних перекладах Ф. Сологуба шляхом зіставлення з оригінальними текстами французьких символістів.

Методи: зіставно-типологічний (шляхом порівняльного аналізу доробку поетів-символістів визначаються типологічні й оригінальні риси художньої реалізації мотивного комплексу «туги життя» (“l’ennui de vivre”)), текстологічний і контактно-генетичний (порівняльний аналіз текстів оригіналу і художнього перекладу, виявлення впливу перекладацької роботи на оригінальну творчість, співставлення між собою кількох поетичних перекладів задля з’ясування індивідуальних особливостей рецепції та трансформації елементів мотивного комплексу “l’ennui de vivre”).

Результати. У статті розвинуто тезу про синтез у реалізації мотивного комплексу “l’ennui de vivre” контактно-генетичних зв’язків та типологічних збігів. Проаналізовано поетичні твори французьких символістів у перекладах Ф. Сологуба. Вивчено специфіку рецепції та трансформації мотивного комплексу “l’ennui de vivre” у поетичних перекладах Ф. Сологуба, визначено перекладацькі стратегії автора. Доведено, що основним фактором міжкультурної комунікації є поетичний переклад.

Висновки. У перекладах Ф. Сологуба виявлено такі основні стратегії: 1) вільний переклад-інтерпретація, що передбачає максимальне наближення до авторської свідомості та введення до структури тексту неоміфологічної компоненти; 2) буквальний переклад оригіналу з використанням еквівалентної поетичної лексики та відповідності образів. Однак домінує переклад-інтерпретація, про що свідчить русифікація мотиву туги у перекладах з французької. Основні прийоми русифікації мотиву “l’ennui de vivre” – введення до текстів образів, символів та міфологем, притаманних російському фольклору. За нашими спостереженнями, у перекладах Ф. Сологуба посилюється елегійний тон, меланхолійна рефлексія ліричного героя, акцентуються танатологічні мотиви.

Ключові слова: символізм, мотивний комплекс, поетичний переклад, міжкультурна комунікація, контактно-генетичні зв’язки, перекладацькі стратегії.

TRANSLATION STRATEGIES OF F. SOLOGUB IN DIALOGUE WITH THE FRENCH SYMBOLISTS

Ilinska Nina Illivna,

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of the Department of World Literature
and Culture named after Professor O. V. Mishukov
Kherson State University
ilnina2006@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5219-0860*

Onoprienko Anastasiia Dmytrivna,

*Teacher of the Department of World Literature
and Culture named after Professor O. V. Mishukov
Kherson State University
anastasiia.onoprienko@gmail.com
orcid.org/0000-0001-6685-586X*

Purpose – to follow the strategies of interpretation of the “l’ennui de vivre” motive in poetic translations of F. Sologub by comparison with the original texts of French symbolists.

Methods: comparative-typological (by means of a comparative analysis of the work of the poets-symbolists, the typological and original features of the artistic realization of the motive complex “the melancholy of life” (“l’ennui de vivre”) are determined),

textual and contact-genetic (comparative analysis of the texts of the original and artistic translation, revealing the influence of translation work on original work, the comparison between several poetic translations in order to find out the individual features of the reception and transformation of elements of the motive complex “l’ennui de vivre”).

Results. The article develops a thesis about the synthesis of contact-genetic relationships and typological coincidences in the implementation of the motive complex “l’ennui de vivre”. The poetic works of French symbolists in the translations of F. Sologub have been analyzed. The specificity of the reception and transformation of the motive complex “l’ennui de vivre” in poetic translations of F. Sologub was studied, and the author’s translation strategies were determined. It is proved that the main factor of intercultural communication is the poetic translation.

Conclusions. In F. Sologub’s translations the following basic strategies have been discovered: 1) a free translation-interpretation, which implies maximum approximation to the author’s consciousness and introduction of non-mythological component into the text structure; 2) a literal translation of the original with the use of equivalent poetic vocabulary and conformity of images. However, translation-interpretation dominates, as evidenced by the russification of the melancholy motive in translations from French. The basic technique of russification of the “l’ennui de vivre” motive is the introduction of images, symbols and mythologems, peculiar to Russian folklore. According to our observations, the translations of F. Sologub intensify the elegiac tone, melancholy reflection of the lyrical hero, and emphasize tanatological motives.

Key words: symbolism, motive complex, poetic translation, intercultural communication, contact-genetic connections, translation strategies.

1. Вступ

Переклади відіграють особливу роль у міжнаціональному культурному діалозі. Вони нерідко стають ферментом формування у літературі-реципієнті нових художніх тенденцій чи навіть течій. Проте дослідження перекладів не може обмежуватися сферою «впливості». Г. Гачечиладзе слушно зазначає, що під час їх вивчення доцільно розглядати творчу індивідуальність як автора оригіналу, так і перекладача (Гачечиладзе, 1980: 102). Поетичні переклади Ф. Сологуба досліджували В. Багно (Багно, 2005; Багно, URL: <http://sologub.literature-archive.ru>), А. Грінштейн (Грінштейн, 1987), Т. Міснікевич (Мисникевич, URL: <http://sologub.literature-archive.ru>), А. Стрельникова (Стрельникова, 2010), С. Файн (Файн, 1994), А. Федоров (Федоров, 2002) та інші. На нашу думку, особливої уваги заслуговує запропоноване А. Стрельниковою «нетрадиційне» визначення міжтекстових зв’язків перекладів Ф. Сологуба із поезією французького символізму як «інтерпретації-діалогу» (Стрельникова, 2010).

Праці дослідників містять ряд важливих положень про специфіку перекладацького методу поета, які можливо доповнити результатами аналізу рецепції та трансформації мотиву “l’ennui de vivre”. Так, існує припущення, що вірш Ф. Сологуба «Дождь неугомонный», написаний 1894 р., тобто у період найбільш напруженої його роботи над перекладами з П. Верлена (Багно, URL: <http://sologub.literature-archive.ru>), безпосередньо навіяний віршем цього французького символіста “Il pleure dans mon coeur”: “Il pleure dans mon coeur / Comme il pleut sur la ville, / Quelle est cette langueur / Qui pénètre mon coeur? // O bruit doux de la pluie / Par terre et sur les toits! / Pour un coeur qui s’ennuie, / O le chant de la pluie!” (Verlaine, URL: <http://www.gutenberg.org>). Наведеним вище рядкам суголосні сологубівські: «Дождь неугомонный / Как всегда случаен / Шумно в стекла бьет, / Вот и этот день, / Точно враг бессонный, / Кое-как промаен / Воя слезы льет. / И отброшен в тень» (Сологуб, 2014: 146). Як і у творі П. Верлена, тут виникає аналогія «дощ» – «сльози», що є важливим засобом вираження “l’ennui de vivre” як чуттєвого переживання ліричного героя. Зберігається також семантика випадковості, раптовості як дощу, так і суб’єктивного відчуття туги: «Дождь неугомонный / Как всегда случаен» і дощ/сльози “sans raison” («без причини»). Така подібність свідчить про вплив, а не лише про типологічний збіг мотиву “l’ennui de vivre” у творчості французького і російського поетів. Розглянутий вірш Ф. Сологуба має ознаки не перекладу, а переспіву поезії П. Верлена “Il pleure dans mon coeur” («Дощ в моєму серці»).

2. Варіативність перекладів Ф. Сологуба та рецепція мотивного комплексу “l’ennui de vivre”

Слід відзначити, що Ф. Сологубові притаманні кілька варіантів перекладацьких стратегій: у деяких випадках він передає оригінал практично дослівно (“C’est l’extase langoureuse” – «Это – нега восхищення», “Dans l’interminable” – «В полях кругом», “Dans les bois” – «В лесах»), в інших – допускає лексичні та ритмічні зміни, які не призводять до значних семантичних зсувів (“Serenade” – «Серенада», “Le foyer, la leur étroite de la lampe...” – «Тесный, светлый круг под лампой...»), а інколи текст більшою мірою трансформується внаслідок дії авторської свідомості російського поета – і тоді мотив “l’ennui” вписується у контекст сологубівського неоміфологізму.

Характерним для Ф. Сологуба є створення кількох варіантів перекладу одного й того ж твору, у яких використовуються різні стратегії. Так, у першому з його варіантів перекладу вірша П. Верлена “Nevermore” відбулися зміни на рівні поетичної лексики. Звернемося до оригіналу: “Souvenir, souvenir, que me veux-tu? L’automne / Faisait voler la grive à travers l’air atone, / Et le soleil dardait un rayon monotone / Sur le bois jaunissant où la bise détone” (Verlaine, URL: <http://www.gutenberg.org>). У наведеному фрагменті “la grive” («дрізд») лише одноразово з’являється на фоні пейзажу, змалюваного з використанням художніх деталей – “le soleil” («сонце»), “l’air” («повітря»), які не надають зображенню жодної конкретики, проте створюють загальний настрій імпресіоністичної рефлексії. Натомість у перекладі Ф. Сологуба замість дрозда з’являється ворон: з одного боку – це алюзивне посилення до творчості Е. По (не випадково в одному з варіантів перекладу залишено англомовну назву), а з іншого – звернення до фольклорно-міфологічної поетики. З уведенням образу ворона виникають нові смислові поля: «Зачем ты вновь меня томишь, воспоминанье? / Осенний день хранил печальное молчанье, / И ворон несся вдаль, и бледное сиянье / Ложилось на леса в их желтом одеянье» (Сологуб, URL: <http://sologub.lit-info.ru>). Очевидно, що зберігається основний мотив – мотив спогаду, проте, якщо у верленівському тексті мотив “l’ennui” на лексичному рівні практично відсутній, то у перекладі він з’являється. Спогад не просто виникає – він мучить, довкола не просто тиша,

як в оригіналі, а «печальное молчанье», замість нейтрального образу дрозда – ворон як символ туги. Рефлексія ліричного героя набуває елегійного, меланхолійного відтінку, посилюється алюзія на вірш Е. По, яка тепер наявна не лише у назві, але й на образному рівні – через символ ворона.

У перекладі М. Лукаша «дрізд» з оригінального тексту набуває форми множини і відбувається українізація образного ряду: «О спогади, мовчіть!.. У млявому осонні / До вирію дрозди летіли напівсонні, / А з лісу, що жарів в осінньому вісонні, / Журилися вітрів фаготи унісонні» (Верлен, URL: <http://www.ac-lib.org.ua>). Також додається музичний образ «вітрів фаготи унісонні», який відсутній у оригіналі, проте повністю відповідає настрою твору. Г. Кочур, як і М. Лукаш, зберіг у своєму перекладі авторську назву “Nevermore”, але наділив образи осені та дроздів більшою експресією, що акцентує мотив “l’ennui”: «Гнала осінь в застиглим повітрі дроздів» (Кочур, 1991: 299).

Англійська назва “Nevermore” у верленівському творі – сильна позиція тексту, алюзивно пов’язана з рефреном “Nevermore” у вірші Е. По, який має семантику фатуму: ліричний герой зустрічається з посланцем іншого світу, вороном, який віщує йому про втрату коханої навіки. Це двосвіття, наявне в баладі Е. По, своєрідно заломлюється в сонеті Ф. Сологуба, який, протиставляючи ідеальне і реальне, раціональне й ірраціональне, створює модель буття, влаштованого за законом антиномічності. У перекладі вибудовується система опозицій: ворон протиставляється «голосу ангельському», сумне мовчання – «голосу небесної чистоти», спогади – мріям. Однак, за Ф. Сологубом, принципова єдність цих протилежних начал символізує єдність світобудови. У систему смислових зв’язків органічно вписується фольклорно-міфологічне трактування орнітологічного символу.

В іншому варіанті перекладу вірша П. Верлена “Nevermore” Ф. Сологуб замінив авторську назву своєю російською версією «Никогда вовеки», тим самим виводячи алюзію на твір Е. По на рівень підтексту і зміщуючи акценти саме на фольклорно-міфологічний рівень. В енциклопедії «Міфи народів світу» міфологема ворона розглядається у тісному зв’язку з танатологічними уявленнями багатьох культур як «медіатора між життям та смертю», «хтонічний та демонічний» образ (Мифы народов мира, 1987: 245–247). Оскільки танатологічний складник загалом характерний для авторської лірики Ф. Сологуба, образ ворона у перекладі доцільно розглядати як елемент наближення тексту до власної космогонічної моделі, особливо зважаючи на відсутність цього символу в оригіналі: стає зрозумілим сенс протиставлення «демонічного» птаха «ангельському голосу». Міфотворчість поета-перекладача тут поглиблює та посилює рефлексію ліричного героя, збагачує текст першоджерела новими мотивами для підсилення домінантного мотивного комплексу “l’ennui”.

Ми поділяємо думку А. Стрельникової, що поява варіантів перекладу свідчить про герменевтичний пошук, зумовлений специфікою оригінального матеріалу і творчої індивідуальності перекладача (Стрельникова, 2010). Повертаючись до одних і тих же текстів, Ф. Сологуб намагається створити ідеальну версію, максимально наближену до першоджерела. Як перекладацький прийом варіанти – це, по-перше, можливість апробувати різні шляхи наближення до верленівської поезики (вербалізації невимовного і непередаваного) та адекватної передачі сугестивного письма. Створюючи різні версії перекладу, поет прагне якнайповніше передати ритміко-інтонаційну структуру оригіналу і зберегти мотивно-образний ряд. По-друге, варіативність є компромісом між принципом точності і присутністю особистісного начала перекладача у тексті. Ці герменевтичні пошуки виражаються або у створенні версій, заснованих на різних домінантах, або у співставленні варіантів перекладу з незначною різницею, які доповнюють один одного у діалозі. Дослідники вважають увесь комплекс перекладів Ф. Сологуба цілісним текстом, що акумулює безліч змістових варіантів, а також наголошують на виключно суб’єктивному виборі ним текстів для перекладу: на підставі відчуття спорідненості з автором оригіналу (Багно, URL: <http://sologub.literature-archive.ru>; Стрельникова, 2010; Федоров, URL: <http://annensky.lib.ru>).

Ф. Сологубові дуже імпонував верленівський принцип «містичної іронії», який у есеї «Мистецтво наших днів» він визначив як домінанту творчої особистості французького поета: «Такою містичною іронією була поезія Поля Верлена» (Сологуб, URL: <https://librolife.ru>). За Ф. Сологубом, «містична іронія» – це прийняття життя у всіх його проявах. У поетичному мистецтві письменник розрізняв два напрями: ліричний, «який говорить цьому світові “ні” і цим створює інший світ, бажаний, необхідний і неможливий без остаточної зміни світу», та іронічний, «який говорить світу “так” і цим відкриває фатальне протиріччя життя». Запорукою існування у світі стає його (світу) антиномічність: «кожне переживання відчувається у його рокових протиріччях, <...> за барвистою завісою випадковостей ховається вічний світ свободи. У кожному земному і грубому явищі таємничо містяться краса і захоплення» (Сологуб, URL: <https://librolife.ru>). У книзі його перекладів образ зневіреного поета, який переживає недосконалість буття, протиставляється образу поета щасливого, що живе в гармонії з собою і світом, але потім знову втрачає ілюзії. Незважаючи на спробу віднайти красу і захоплення в оточуючому світі, туга (“ennui”) знову заповнює душу митця.

3. Перекладацька стратегія Ф. Сологуба як засіб міжкультурного діалогу

Характерним для перекладів Ф. Сологуба є використання властивих російському символізму мотивів і образів слов’янської міфології, так само в інтерпретації мотиву “l’ennui” простежується і вплив християнської культурної традиції. У вірші «Ребенок-женщина» (“Child wife”) Ф. Сологуб використовує ідіоматичний вислів – «нести свій хрест», наближаючи текст до російської ментальності та співвідносячи його семантику з релігійною традицією. В оригінальному тексті християнський мотив відсутній: “Et vous n’avez pas su la lumière et l’honneur / D’un amour brave et fort, / Joyeux dans le malheur, grave dans le bonheur, / Jeune jusqu’à la mort!” (Verlaine, URL: <http://www.gutenberg.org>). Знімаючи епітет «весела» (“joyeux”), Сологуб створює образ жертвовної любові: здатність «нести свій хрест» характеризує її вже не як душевну, а як духовну категорію: «Любови не знали ви, – несет и свет, и честь / Бестрепетно она, / Спокойна в добрый час, но крест умеет несть / И в смертный час сильна»

(Сологуб, URL: <http://sologub.lit-info.ru>). Посилюється танатологічний складник, притаманний авторській творчості Ф. Сологуба, з'являється мотив стоїчного прийняття смерті, якого в оригіналі немає. П. Верлен оспівує кохання, яке є у душі ліричного героя “Jeune jusqu'à la mort” («юне до самої смерті»), а перекладач зосереджує увагу на образі ліричного адресата – жінки, яка не зазнала такого почуття, для якої цей спосіб порятунку від “l'ennui” неможливий: «Овечка грустная, – вам плакать бы тайком, / Обнявши нежно мать» (Сологуб, URL: <http://sologub.lit-info.ru>).

Такого роду звернення до російської культури групуються за трьома напрямками: «русифікація лексики; змістовні зрушення в системі образів і мотивів; етичний складник авторської позиції» (Стрельникова, 2010). У Сологубових перекладах подібні трансформації виявляються як на лексичному, так і на семантичному рівні. Зокрема, у напрямі русифікації лексики відбувається певна «слов'янізація» заголовків – іноді зі семантичними змінами. Оригінальна назва твору “*Marine*” (термін, яким позначають морський пейзаж) перекладається Ф. Сологубом як «Моряна» (образ слов'янської міфології). Заголовок “*Green*” («Зелень») русифікується, замінюється сологубівською назвою «Мурава» і, відтак, утрачає переносне значення “green” – «молодість». Під час перекладу заголовка “*La chanson des ingénues*” з ряду значень французького слова “ingénu” («наївний, простодушний, простачок») Ф. Сологуб обирає той, що акцентує наївність як синонім чистоти, назвавши свій варіант «Пісня наївних».

Домінантний в оригінальному тексті комплекс “l'ennui de vivre” зберігається у перекладі, проте семантичні зміни виникають завдяки тому, що Ф. Сологуб уводить до нього деякі образи і мотиви, почерпнуті з художньої скарбниці свого національного світу. Так, у перекладі вірша “*L'ombre des arbres dans la rivière embrumée...*” («Деревьев тень в реке упала в мрак туманный») з'являється слов'янський міфологічний образ: верленівське “*Tes espérances pouées*” (Verlaine, URL: <http://www.gutenberg.org>) («Твої потонулі мрії») перетворюється на сологубівське «Всех твоих надежд русалки». Таким чином, зберігається семантика «утоплення», тоді як відповідна лексема при цьому зникає. Тепер мотив знищених, «потонулих» мрій, що входить до мотивного комплексу “l'ennui de vivre”, збагачується міфологічною сугестією. У слов'янській міфології образ русалки тісно пов'язаний зі світом мертвих – русалкою могла стати дівчина-потопельниця або нехрещена дитина (Мифы народов мира, 1988: 390). На рівні підтексту через використання вищезгаданої заміни посилюється мотив смерті, що у поезії Ф. Сологуба є наскрізним і тісно пов'язаним із комплексом “l'ennui de vivre”, додається сугестивний елемент наближення біди: подібно до того, як русалки можуть потопити необережну людину, так і мрії, які стали «русалками», не віщують нічого доброго тому, кому вони належали.

Переклад сугестивної образності для Ф. Сологуба є важливим – так, поет переклав майже всі вірші П. Верлена, де є образ місяця, який у символістській поезії постає втіленням принципу дзеркального відображення: адже ця планета не створює власного світла, а лише відображає і передає світло сонця. Місячний світ безбарвний, сірий, тьмяний або ж просто білий, що виражає абсолютне небуття, сповнене тугою-“ennui”. У місячному світлі все втрачає свої справжні кольори і сутність: «Ночной луною / Бледны леса, / И под листвою / Все голоса / Несутся, тая...» (Сологуб, URL: <http://sologub.lit-info.ru>). Ця особливість не акцентована в оригіналі: “*La lune blanche / Luit dans les bois; / De chaque branche / Part une voix / Sous la ramée...*” (Verlaine, URL: <http://www.gutenberg.org>). У художній інтерпретації Ф. Сологуба місяць асоціюється з потойбіччям і демонізується, що увиразнює мотив “l'ennui”. У перекладі М. Лукаша цей мотив пом'якшується, образ місяця позбавлений моторошних конотацій, посилюється значення звукових образів, зокрема з'являється традиційний український етнообраз солов'їного співу, який в оригіналі відсутній: «В місячнім світлі / Мліють гаї; / В ночі розквітлій / Тчуть солов'ї / Співи-узори...» (Верлен, URL: <http://www.ae-lib.org.ua>). Якщо для Ф. Сологуба характерна русифікація поетичних перекладів, то для М. Лукаша – українізація.

В оригінальному тексті та перекладі Ф. Сологуба мінливий місяць відображає земний світ спотвореним, змарнілим, знебарвленим: “*Le ciel est de cuivre / Sans leur aucune*” (“*Dans l'interminable*”) (Verlaine, URL: <http://www.gutenberg.org>) – «Как пыль металла, / Лазурь тускла» («В полях кругом...») (Сологуб, URL: <http://sologub.lit-info.ru>). Така безбарвність посилює семантику “l'ennui de vivre” через проєкцію внутрішнього стану туги на імпресіоністичний пейзаж. Одночасно місяць – символ, пов'язаний із містикою, чарами, він посилює враження непевності, ілюзорності реального світу, відсутності чітких орієнтирів.

Для творчості як П. Верлена, так і Ф. Сологуба стала засадничою платонівська концепція феноменального світу – цю особливість доцільно розглядати як типологічний збіг, зумовлений належністю обох поетів до символізму. За контрастом із образом місяця Ф. Сологуб уводить образ-символ блакиті, що втілює світ чистих цінностей, вищу сферу та маніфестує ідею спрямованості до «небесної тверді», втечі від світу туги-“ennui”: «Сходит к нам покой / Нежный, бесконечный / С тверди голубой, / Где сияет вечный, / Тихий звездный строй...» («Белая луна») (Сологуб, URL: <http://sologub.lit-info.ru>). Блакитний колір символізує надреальний світ, куди ліричний герой прагне втекти від безбарвної, оманливої реальності.

Особливо яскраво цей мотив проявляється в Сологубовому перекладі збірки “*La bonne chanson*” (Verlaine, URL: <http://www.gutenberg.org>), що відтворює внутрішній світ поета, який сподівається на щастя і оспівує свою любов: “*le ciel tout bleu*” (Verlaine, URL: <http://www.gutenberg.org>) – «небо все синє» (“*Donc, se sera par un clair jour d'été ...*”), “*le ciel bleu*” (Verlaine, URL: <http://www.gutenberg.org>) – «синє небо» (“*L'hiver a cessé: la lumière est tiède ...*”) перекладаються Ф. Сологубом як «лазурь». Цей мотив наявний і в перекладах інших віршів, наприклад, «Сплін» зі збірки «Романси без слів». В оригіналі: “*Le ciel étaient trop bleu*” (Сологуб, URL: <http://sologub.lit-info.ru>) («Небо було занадто синім»), у перекладі Ф. Сологуба: «И слишком нежная лазурь» (Сологуб, URL: <http://sologub.lit-info.ru>).

Крім образів слов'янської міфології у властивих російському символізму конотаціях, в інтерпретації мотиву “l'ennui” у перекладах Ф. Сологуба простежуються античні та біблійні алюзії. Насамперед це образ раю і пов'язаний з ним мотив вигнання, що з'являється у його перекладі вірша “Je devine, à travers un murmure” (“Я угадываю сквозь шептання...”), але відсутній в оригінальному тексті: “O mourir de cette mort seulette / Que s'en vont, – cher amour qui t'épeures, / Balançant jeunes et vieilles heures! / O mourir de cette escarpolette!” (Сологуб, URL: <http://sologub.lit-info.ru>) («О, померти цією самотньою смертю, / Якою помирають, – якої ти так лякаєшся, моя мила, / Молодий та старий годинники коливаються! / О, померти на цій гойдалці!») – «Умереть бы так, как отлетели / Те часы изгнания из рая, / Что Амур качал, мне угрожая! / Умереть бы в этой колыбели!» (Сологуб, URL: <https://royallib.com>). Образ раю у поетичному перекладі поєднується з характерним для творчості Ф. Сологуба мотивом колообігу: людська історія починається зі вигнання з раю і закінчується поверненням до вихідної точки, туга-“ennui” у цьому колі непереборна.

У поетичних інтерпретаціях творів П. Верлена Ф. Сологуб найчастіше поглиблює та посилює мотив туги-“ennui”, одночасно наближаючи поетичну лексику до сприйняття російськомовного читача, проте інколи цей мотив, навпаки, певною мірою нівелюється у його перекладах. Трагізм твору “Un grand soleil noir” («Величезний чорний сон») зі збірки “Sagesse” («Мудрість») дещо пом'якшено: «Я в черные дни / Не жду пробуждения. / Надежда, усни, / Усните, стремления! // Спускается мгла / На взор и на совесть. / Ни блага, ни зла, – / О, грустная повесть! // Под чьей-то рукой / Я – зыбки качанье / В пещере пустой... / Молчанье, молчанье!» (Сологуб, URL: <http://sologub.lit-info.ru>). Настрій безвиході видається дещо розмитим, на відміну від оригіналу: “Un grand sommeil noir / Tombe sur ma vie: / Dormez, tout espoir, / Dormez, toute envie! // Je ne vois plus rien, / Je perds la mémoire / Du mal et du bien... / O la triste histoire! // Je suis un berceau / Qu'une main balance / Au creux d'un caveau: / Silence, silence!” (Сологуб, URL: <http://sologub.lit-info.ru>) (підрядник: «Величезний чорний сон, / Впади на моє життя. / Спи, будь-яка надія, / Спи, будь-яке бажання! // Я більше нічого не бачу, / Я втрачаю пам'ять / Про зло і добро... / О, як же це сумно! // Я – колиска / Яку колихає рука / У глибині склепіння: / Тиша, тиша!»). У поетичному перекладі втрачено образ чорного сну, “tout espoir” і “toute envie” передано трохи помірнішим концептами «наdejда», «стремленьє», однак алюзія на ніцшеанський імморалізм не зникає.

У перекладі М. Лукаша збережено образ чорного сну і загалом образний ряд є еквівалентним до верленівського тексту: «Гнітять чорні сни / Моє існування: / Бажання, засни! / Засни, сподівання! // Знеможені сном, / Тьмяніють знічці – / Між злом і добром / Не бачу різниці... // Все темне й сумне... / А руки нечулі / Колишуть мене: / Ой люлі, ой люлі!» (Верлен, URL: <http://www.ae-lib.org.ua>). Спосіб нагнітання розпачу і туги тут близький до першоджерела.

4. Ф. Сологуб та А. Рембо – наближення до традицій буквализму

Ф. Сологуб перекладав ліричні твори не тільки П. Верлена, а й інших французьких символістів, проте ці спроби не завжди отримували схвальні відгуки. Так, В. Багно пише: «Здійснена Ф. Сологубом спроба відтворити значну частину віршованої спадщини Артюра Рембо не увінчалася таким успіхом, як переклад лірики Верлена» (Багно, URL: <http://sologub.literature-archive.ru>). В особистому архіві письменника збереглися здійснені ним переклади майже всіх “Derniers vers” («Останніх віршів») французького поета, а також підрядники великої кількості поезій попереднього періоду. За припущенням В. Багно, Ф. Сологубу була близька музична основа “Derniers vers” («Останніх віршів»).

В. Багно та Т. Міснікевич, працюючи з рукописами перекладів із А. Рембо, які зберігаються в архіві Ф. Сологуба (Багно, URL: <http://sologub.literature-archive.ru>), дослідили деякі особливості перекладацького методу поета, «його вміння у багатьох випадках надзвичайно точно відтворювати образну і смислову структуру оригіналу» (Багно, URL: <http://sologub.literature-archive.ru>). Причину близькості, але одночасно смислової та синтаксичної заплутаності окремих рядків і строф порівняно з прозорістю оригіналу прояснює творча лабораторія поета. Формальна близькість досягається методом художнього віршованого перекладу, здійснюваного на матеріалі зробленого попередньо Ф. Сологубом підрядника. Цей прийом дозволяв йому адекватно відтворювати значущі елементи оригіналу в прямому, майже дзеркальному відображенні, як-от у перекладі таких рядків твору А. Рембо “Chanson de la plus haute tour” (у перекладі Ф. Сологуба – «Песня из самой высокой башни»): “Oisive jeunesse / A tout asservie, / Par délicatesse / J'ai perdu ma vie. / Ah! Que le temps vienne / Où les coeurs s'éprennent” (Рембо, 1988: 198) – «Юность беспечная, / Волю словившая, / Нежность сердечная, / Жизнь погубившая, – / Срок приближается, / Сердце пленяется!» (Сологуб, URL: <http://sologub.lit-info.ru>). Спостерігається майже дослівна відповідність поетичної лексики, зберігаються основні мотиви та образи: втрачене життя, туга, шкодування за втраченими можливостями. Водночас перекладач наближає текст до менталітету своїх читачів шляхом використання дієслівних форм та інтонацій, притаманних російському фольклору.

Порівняймо також рядки А. Рембо “J'ai tant fait patience / Qu'à jamais j'oublie; / Craintes et souffrances / Aux sieux sont parties. / Et la soif malsaine / Obscurcit mes veines” (Рембо, 1988: 198) і переклад Ф. Сологуба: «Эти томления / Разве забылись? / Страхи, мучения / На небо скрылись, / Жаждой истомною / Кровь стала темною» (Сологуб, URL: <http://sologub.lit-info.ru>). Спостерігається зміна перекладацької стратегії: якщо у своїх інтерпретаціях лірики П. Верлена Ф. Сологуб художньо переосмислював мотив “l'ennui”, вступаючи таким чином у літературний діалог із першоджерелом, то в перекладах з А. Рембо він тяжіє до майже дослівної передачі змісту.

Спроба Ф. Сологуба відтворити лірику А. Рембо на російському ґрунті увінчалася успіхом лише частково, оскільки надрукованою виявилася лише невелика частина перекладених ним «Осянянь» аж 1915 року, коли естетичні пошуки французького поета, який набагато випередив свій час, нарешті стали знаходити в авангардист-

ських колах Європи свого читача (Багно, URL: <http://sologub.literature-archive.ru>). Однак для російської культури кінця XIX – початку XX ст. важливо, що Ф. Сологуб був одним з перших серед тих російських символістів, хто звернувся до творів А. Рембо, побудованих на принципах сугестивного мистецтва, основою яких є «прозоріння» і метафоричність асоціацій. Оскільки ці особливості не тільки адекватно передані у Сологубових перекладах, а притаманні й авторській ліриці російського поета, то можна припустити наявність латентної форми «діалогу» з поезією французького символізму в усіх сферах його творчості.

5. Висновки

Характерним для Ф. Сологуба є створення кількох варіантів перекладу одного й того ж твору, в яких використовуються різні стратегії. Так, у першому з його варіантів перекладу вірша П. Верлена “Nevermore” відбулися трансформації першотексту на рівні поезики. В іншому варіанті Ф. Сологуб замінив авторську назву своєю російською версією «Никогда вовеки», тим самим виводячи аллюзію на твір Е. По на рівень підтексту і зміщуючи акценти на фольклорно-міфологічний рівень. Сологубові переклади французьких символістів верифіковано як інтерпретаційно-діалог, оскільки кожний із них певною мірою наближений до першоджерела та водночас містить власне трактування і переосмислення мотиву “l’ennui de vivre”. Це виявляється, зокрема, у привнесенні у тексти елементів слов’янської міфології у поєднанні з християнською культурною традицією. Наприклад, у перекладацькій версії вірша “Child wife” («Дитина-жінка») Ф. Сологуб використовує ідіоматичний вислів «нести свій хрест», наближаючи твір до російської ментальності та співвідносячи його семантику з релігійною традицією. Отже, Сологубові переклади французьких символістів можна верифікувати як інтерпретаційно-діалог, оскільки кожний із них у тій чи іншій мірі наближений до першоджерела та водночас містить власне трактування і переосмислення мотиву “l’ennui de vivre”.

Література:

1. Багно В. Русская поэзия Серебряного века и романский мир. Санкт-Петербург : Гиперион, 2005. 228 с.
2. Багно В. Федор Сологуб – переводчик французских символистов. URL: <http://sologub.literature-archive.ru/node/224> (дата звернення: 18.11.2017).
3. Верлен П. Вірші. Переклад Миколи Лукаша. URL: http://www.ae-lib.org.ua/texts/verlaine__poesie_by_lukash__ua.htm (дата звернення: 10.10.2017).
4. Гачечиладзе Г. Художественный перевод и литературные взаимосвязи. Москва : Советский писатель, 1980. 256 с.
5. Гринштейн А. Лирика П. Верлена и ее интерпретация в русских переводах : дис. канд. филол. наук : спец. 10.01.05 «Литература народов Европы, Америки и Австралии». Москва, 1987. 178 с.
6. Кочур Г. Друге відлуння: переклади / авт. передм. М. Новикова. Київ : Дніпро, 1991. 558 с.
7. Мисникевич Т. «Основной» текст и вариант как проблема перевода (“L’ombre des arbres dans la rivière embrumée...” в творческом диалоге Федора Сологуба и Поля Верлена). URL: <http://sologub.literature-archive.ru/sites/default/files/perevod.pdf> (дата звернення: 10.11.2017).
8. Мифы народов мира: энциклопедия: в 2 т. / гл. ред. С. Токарев. Москва : Советская энциклопедия, 1987. Т. 1 (А – К). 671 с.
9. Мифы народов мира: энциклопедия: в 2 т. / гл. ред. С. Токарев. Москва : Советская энциклопедия, 1988. Т. 2 (К – Я). 719 с.
10. Рембо А. Поэтические произведения в стихах и прозе: сборник / на франц. яз. с параллельным русским текстом. Москва : Радуга, 1988. 544 с.
11. Сологуб Ф. Искусство наших дней. URL: <https://librolife.ru/g2055218> (дата звернення: 10.10.2017).
12. Сологуб Ф. Полное собрание стихотворений и поэм: в 3 т. Санкт-Петербург : Наука, 2014. Т. 2. Кн. 1. 992 с.
13. Сологуб Ф. Полное собрание стихотворений. URL: https://royallib.com/book/sologub_fedor/polnoe_sobranie_stihotvoreniy.html (дата звернення: 10.12.2016).
14. Сологуб Ф. Стихотворные переводы. URL: <http://sologub.lit-info.ru/sologub/stihi/stihi-perevody.htm> (дата звернення: 10.12.2016).
15. Стрельникова А. Ф. Сологуб – переводчик поэзии П. Верлена: монография. Томск : ТПУ, 2010. 180 с.
16. Файн С. Поль Верлен и поэзия русского символизма (И. Анненский, В. Брюсов, Ф. Сологуб) : автореф. дис. канд. филол. наук : спец. 10.01.01 «Русская литература». Москва, 1994. 26 с.
17. Фёдоров А. Два поэта (Иннокентий Анненский и Фёдор Сологуб как переводчики поэзии). URL: <http://annensky.lib.ru/names/fyodorov/ fyodorov3.htm> (дата звернення: 28.03.2018).
18. Фёдоров А. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). Москва : Филология ТРИ, 2002. 416 с.
19. Verlaine P. Oeuvres complètes de Paul Verlaine, Vol. 1 Poèmes Saturniens, Fêtes Galantes, Bonne chanson, Romances sans paroles, Sagesse, Jadis et naguère. URL: <http://www.gutenberg.org/files/15112/15112-h/15112-h.htm> (дата звернення: 14.10.2016).

References:

1. Bagno V. (2005). Russkaya poesiya Serebriannogo veka i romanskiy mir [Russian poetry of the Silver Age and the Romanesque world]. St. Petersburg : Giperion, 228 [in Russian].
2. Bagno, V. Fiodor Sologub – perevodchik frantsuzskih simbolistov [Fedor Sologub – translator of French symbolists]. Retrieved from: <http://sologub.literature-archive.ru/node/224> [in Russian].
3. Verlaine, P. Virshi. Pereklad Mykoly Lukasha [Poems. Translated by Mykola Lukash]. Retrieved from: http://www.ae-lib.org.ua/texts/verlaine__poesie_by_lukash__ua.htm [in Ukrainian].

4. Gachechiladze, G. (1980) Hudozhestvennyi perevod i literaturnyie vzaimosviazi [Artistic translation and literary interrelations]. Moscow : Sovietskii pisatel, 256 [in Russian].
5. Grinstein, A. (1987). Lirika P. Verlana i yeyo interpretatsiya v russkikh perevodah [Lyric of P. Verlaine and its interpretation in Russian translations] : dis. cand. filol. nauk : spets. 10.01.05 “Literatura narodov Yevropy, Ameriki i Avstralii”. Moskva, 178 [in Russian].
6. Kochur G. (1991). Druhe vidlunnia: pereklady [The second echo: translations] / avt.peredm. M. Novikova. Kyiv : Dnipro, 558 [in Ukrainian].
7. Misnikevich T. “Osnovnoy” tekst i variant kak problema perevoda (“L’ombre des arbres dans la rivière embrumée...” v tvorcheskom dialoge Fiodora Sologuba i Polia Verlana) [The “main” text and variant as a translation problem (“L’ombre des arbres dans la rivière embrumée...” in the creative dialogue between Fedor Sologub and Paul Verlaine)]. Retrieved from: <http://sologub.literature-archive.ru/sites/default/files/perevod.pdf> [in Russian].
8. Mify narodov mira: entsyklopediya (1987) [Myths of the peoples of the world: encyclopedia]: v 2 t. / gl. red. S. Tokarev. Moskva: Sovetskaya entsyklopediya, T.1 (A – K), 671 [in Russian].
9. Mify narodov mira: entsyklopediya (1988) [Myths of the peoples of the world: encyclopedia]: v 2 t. / gl. red. S. Tokarev. Moskva: Sovetskaya entsyklopediya, T.2 (K – Ya), 719 [in Russian].
10. Rimbaud, A. Poeticheskiye proizvedeniya v stihah i proze [Poetic works in verse and prose]: sbornik / na frants. yaz. s parallelnym russkim tekstom. Moskva: Raduga, 544 [in Russian].
11. Sologub, F. Iskusstvo nashyh dney [The art of our days]. Retrieved from: <https://librolife.ru/g2055218> [in Russian].
12. Sologub, F. (2014). Polnoye sobraniye stihotvoreniy i poem [The Complete Collection of Poems]: v 3 t. St. Petersburg : Nauka, T. 2. Kn. 1, 992 [in Russian].
13. Sologub, F. Polnoye sobraniye stihotvoreniy [The Complete Collection of Poems]. Retrieved from: https://royallib.com/book/sologub_fedor/polnoe_sobranie_stihotvoreniy.html [in Russian].
14. Sologub F. Stihotvornyye perevody [Poetic translations]. Retrieved from: <http://sologub.lit-info.ru/sologub/stihi/stihi-perevody.htm> [in Russian].
15. Strelnikova A. (2010). F. Sologub – perevodchik poezii P. Verlana [F. Sologub – translator of the poetry of P. Verlen] : monografiya. Tomsk : TPU, 180 [in Russian].
16. Fain, S. (1994). Pol Verlen i poeziya russkogo simbolizma (I. Annenskiy, V. Briysov, F. Sologub) [Paul Verlaine and the Poetry of Russian Symbolism (I. Annensky, V. Bryusov, F. Sologub)] : avtoref. dis. cand. filol. nauk : spets. 10.01.01 “Russkaya literature”. Moskva, 26 [in Russian].
17. Fiodorov, A. Dva poeta (Innokentiy Annenskiy i Fiodor Sologub kak perevodchiki poezii) [Two poets (Innocenti Annensky and Fedor Sologub as translators of poetry)]. Retrieved from: <http://annensky.lib.ru/names/fyodorov/fyodorov3.htm> [in Russian].
18. Fiodorov, A. (2002). Osnovy obschey teorii perevoda (lingvisticheskiye problemy) [Fundamentals of the general theory of translation (linguistic problems)]. Moskva : Filologiya TRI, 416 [in Russian].
19. Verlaine, P. Oeuvres complètes de Paul Verlaine, Vol. 1 Poèmes Saturniens, Fêtes Galantes, Bonne chanson, Romances sans paroles, Sagesse, Jadis et naguère. Retrieved from: <http://www.gutenberg.org/files/15112/15112-h/15112-h.htm> (дата звернення: 14.10.2016).

Стаття надійшла до редакції 15.10.2019.
The article was received 15 October 2019